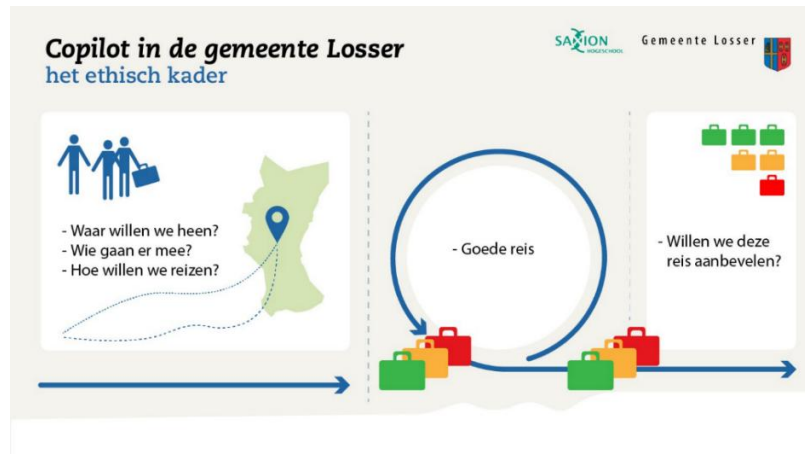

Copilot in de gemeente Losser

Het ethisch kader

De ontwikkelingen rondom gen-A.I. (generatieve A.I.) gaan razendsnel. Elke week zijn er nieuwe mogelijkheden. Wat vandaag nieuw is, is morgen oud. Wet- en regelgeving kunnen deze snelle ontwikkelingen niet bijhouden en de implementatie van nieuwe toepassingen van gen-A.I. op basis van 'verouderde' wet- en regelgeving maakt dat de maatschappelijke gevolgen moeilijker zijn te overzien. De gemeente Losser vindt het daarom essentieel om ethiek centraal te stellen bij het gebruik van gen-A.I.

Ook de gemeente Losser is druk bezig met het toepassen van gen-A.I. (Copilot) om haar werkprocessen te verbeteren. Maar willen we dat wel, al die nieuwe technologie? En wat bedoelen we met 'verbeteren'? Wet- en regelgeving bieden geen antwoord op de genoemde vragen. Ethiek kan dat wel. Vanuit dit bewustzijn heeft de gemeente Losser ervoor gekozen om, in samenwerking met het lectoraat ethiek en technologie van het Saxion, een ethisch kader te ontwikkelen die ons helpt deze vragen te beantwoorden en de maatschappelijke gevolgen van nieuwe toepassingen/technologie beter te overzien.

Het implementeren van nieuwe technologie brengt veel vragen met zich mee. Om ethische vragen te onderscheiden, maakt de gemeente Losser gebruik van het model: kunnen, mogen, willen (Dorrestijn et al., 2024).

- **Kunnen** gaat over wat er concreet technisch kan: Wat zijn de requirements? Hoe implementeren we dit? Wat kost het?
- **Mogen** gaat over legale zaken. Zijn we compliant aan de wetgeving? Wie is er eindverantwoordelijk?
- **Willen** gaat over ethiek: wat vinden we acceptabel, waar liggen grenzen, wat is ons doel met deze technologie? Is dat een goed doel? (Dorrestijn, z.d.)

Deze tool helpt bij de vragen over ethiek: wat willen we bereiken als gemeente en hoe willen we dat? Door antwoord te geven op deze vragen kunnen we ethiek betrekken bij het implementeren van, in dit geval, Copilot. Aansluitend bij het reismodel van gemeente Breda is de tool opgedeeld in 3 fasen die passen bij een reis: de reisvoorbereiding, de reis zelf en het reisverslag.

Reis voorbereiding

Een reis kan niet beginnen zonder voorbereiding. Waar gaan we heen? Wie willen er mee? Zo ook de pilot met Copilot. We stellen vragen over ons doel het middel en de effecten van het middel (Dorrestijn et al., 2024).

1. Waar willen we heen?

Technologische toepassingen zoals Copilot worden vaak ingezet om meetbare technische of economische doelen te bereiken (bijvoorbeeld: tijdswinst, kostenbesparing en efficiëntie). Deze meetbare doelen zijn doorgaans niet waardevol in zichzelf. Het zijn 'waardeloze doelen', doelen om hogere doelen te bereiken. Deze hogere, morele doelen kenmerken zich doordat zij juist niet makkelijk meetbaar zijn. Het zijn deze doelen waar het in de ethiek over gaat. Transparantie, inclusie en autonomie zijn publieke morele waarden die bij het gebruik van Copilot regelmatig botsen met economische en technische waarden. Vandaar dat de volgende vragen gaan over hoe deze toepassing van Copilot aansluit bij de waarden van de samenleving.

- 1.1. Waar gebruik je Copilot voor? *Bijvoorbeeld: samenvatten, mails opstellen, Informatie ophalen, of een andere toepassing.*
- 1.2. Wat wil je ermee bereiken? Wat is het doel? Wat is je morele doel?

2. Wie willen mee?

Denk hierbij aan directe gebruikers en betrokkenen, maar ook aan niet-gebruikers, toekomstige generaties, mensen in het mondiale zuiden en niet-mensen (dieren, planten, ecosystemen). Waarden die hierbij belangrijk kunnen zijn: inclusiviteit, gelijkheid

- 2.1. Is deze toepassing goed voor iedereen?
- 2.2. Wie profiteert ervan?
- 2.3. Wie (of wat) worden benadeeld?

3. Hoe willen we reizen?

Denk hierbij terug aan vraag 1.2, welke waarde vinden we belangrijk? Wat is de impact van te toepassing op andere waarden denk bijvoorbeeld aan transparantie of autonomie

- 3.1. Bereik je het doel met dit gebruik van Copilot?
- 3.2. Houdt de mens voldoende controle? *Human in the loop?*
- 3.3. Welke alternatieven zijn er om het doel ook te bereiken?
- 3.4. Is er gevaar voor misbruik en/of function creep?
- 3.5. Welke neveneffecten zijn te verwachten?

Reisplan

Na het opstellen van het reisplan komen we tot een conclusie. We formuleren een advies op de vraag “willen we verder met de pilot voor deze toepassing van Copilot?”.

- Groen: de reis kan doorgaan, wel alert blijven.
- Oranje: er zijn een aantal aandachtspunten/risico's, de reis kan doorgaan onder voorwaarde dat de risico's ondervangen worden tijdens de reis.
- Rood: er zijn grote risico's, de reis kan niet doorgaan.

Reis

Pilot uitvoeren

Na het maken van een reisplan is het tijd om op reis te gaan. We houden ons tijdens de reis aan het plan. Tijdens het uitvoeren van de pilot houden we rekening met de eerder beantwoorde vragen.

Groene koffer

Een reis is altijd nog deels open, er kan van alles gebeuren. Blijf alert om bij te sturen mocht het toch nodig zijn.

Oranje koffer

Wat ga je doen om de aandachtspunten en risicofactoren uit de reisvoorbereiding te ondervangen? Hoe controller je of het niet uit de hand loopt?

Alert blijven

- Welke stakeholders moeten actief betrokken worden tijdens de reis?
- Welke waarden moet het ontwerp beschermen en/of stimuleren?

Reisverslag

Willen we verder?

Na afloop van de reis reflecteer je het proces. Hoe beoordeel je deze reis? Willen we de reis aanbevelen?

- Groen: we willen door. En blijven alert.
 - Bijvoorbeeld: Samenvatten E.U. beleid
 - Bij het samenvatten van E.U.-beleid zijn geen inwoners betrokken. Het gebruik van de A.I. leidt niet tot een directe beslissing. Blijf alert en houd je morele doel voor ogen. Op welke manier heeft het maken van een samenvatting impact op onze morele doelen?
- Oranje: verder onder voorwaarde.
 - Bijvoorbeeld: Gespreksverslag opstellen op basis van een cliëntgesprek over W.M.O.-ondersteuning.
 - Bij deze toepassing zijn kwetsbare inwoners betrokken. Ook heeft de uitkomst invloed op de inwoner. Wel of geen rolstoel kan een groot verschil maken. Uiteindelijk kunnen er door Copilot meer inwoners geholpen worden. Hierdoor wordt de morele waarde medemenselijkheid bevorderd. Omdat een ambtenaar op deze manier meer dossiers kan verwerken in een kortere tijd is deze minder lang bezig per inwoner. Dit kan afbreuk doen aan de morele waarde persoonlijke aandacht. Ook de waarde autonomie kan onder druk te komen staan. Durft een kwetsbare inwoner te zeggen dat hij/zij niet wil dat er A.I. gebruikt wordt? De voorwaarde die we kunnen stellen is dat een ambtenaar niet meer dan 3 dossiers op een dag mag behandelen en tijdens een gesprek vraagt naar de voorkeur van de inwoner m.b.t. de verwerkingen methode.
- Rood: stoppen.
 - Sociaal kredietsysteem
 - In het schema: kunnen, mogen, willen, valt dit voorbeeld al af bij 'mogen', de E.U. A.I.-act heeft het verboden. Zelfs als het zou mogen, druist deze toepassing van Copilot in tegen de morele waarde 'democratie'.

Verdieping

Reisplan

1. waar willen we heen?

Op vakantie gaan is leuk en daarom doen we het graag. Iemand heeft vaak meerdere redenen om op vakantie te gaan. Het is moeilijk om te zeggen dat een reden echt de belangrijkste is.

Een persoon heeft meerdere waarden. Waarden zijn moeilijk met elkaar te vergelijken. Is rechtvaardigheid belangrijker dan duurzaamheid? Als een A.I.-toepassing veel stroom en water gebruikt maar de wachtlijst voor W.M.O.-gesprekken verkort. Wat is er dan belangrijker? Het moeilijk om in dit soort situaties te bepalen welke waarde er belangrijker is. In de filosofie noemen ze dit de onvergelijkbaarheid van waarden (Andersson & Hsieh, 2025). Duurzaamheid en transparantie bijvoorbeeld zijn niet met elkaar te vergelijken en toch zijn ze beiden belangrijk.

Bij het bepalen van ons doel is het belangrijk om te beseffen dat Technologie onze waarden uitdaagt (Ellul, 2018). Het gebruik van Copilot beïnvloedt onze waarden. Wanneer door Copilot iedereen mails stuurt met mooie volzinnen gaan we dit zien als de standaard. Ook voor mensen zonder Copilot. Dit besef kunnen we gebruiken om een laag dieper graven en ons zelf kritische vragen te stellen over de oorsprong van onze meetbare en morele waarden. We kunnen onszelf vragen: “Waarom is dit ons doel? En wat vinden daarvan?”

2. Wie willen mee?

Voordat we op reis gaan moeten we ons reisgezelschap bepalen. We vragen ons af: wie willen er mee? Ook vraag je natuurlijk om input van je reisgenoten: Wat zijn hun voorkeuren? We moeten ons verplaatsen in de ander om de reis een succes te maken.

Ook bij het gebruik van Copilot moeten we ons verplaatsen in de ander. Niet allen in de gebruiker maar ook in anderen die impact ondervinden van Copilot toepassingen. Vanuit de filosofie kan het gedachte experiment “de sluier van onwetendheid” van Rawls (Rawls, 1999; ‘Sluier van onwetendheid’, z.d.) ons helpen om de voor en nadelen van een toepassing zo eerlijk mogelijk te verdelen. Als praktische methode kan het rollen spel edu-larp (*Edu-Larp – CTA Toolbox*, z.d.) helpen om ons in te leven in de positie van de ander.

Verder is een succesvolle reis afhankelijk van veel factoren. Sommige zijn concreet, zoals het weer en de kosten. Andere zijn abstract, zoals de cultuur in het land van bestemming en je gezondheid op dat moment.

Vanuit de techniekfilosofie kunnen we nog verder nadenken over de input van dingen die geen stem hebben zoals het milieu, de cultuur of een gedachtengoed. Actor Network Theorie (ANT) (‘Actor and Network Analysis’, z.d.; Latour, 2005) is een filosofisch onderbouwde methode om uit te vinden welke aspecten er beïnvloed worden door een technologie en hoe technologie beïnvloed wordt door aspecten van

buiten af. Een belangrijk punt uit ANT is dat Actoren geen concrete mensen of objecten hoeven zijn. Actoren kunnen ook abstracte dingen zijn zoals een overtuiging, beleid of een ecosysteem.

Tijdens de Reis

Een reis brengt altijd onzekerheden met zich mee. Niets valt van tevoren volledig te plannen. Het implementeren van Copilot brengt ook onzekerheden met zich mee. Misschien gaat er iets onvoorzien heel erg fout. Voelt een gebruiker zich dan vrij om te stoppen? Is het duidelijk hoe en bij wie een gebruiker dit kan aangeven?

Reisverslag

Na een vakantie reflecteer je achteraf of bewaar je foto's in een plak boek. Misschien adviseer je een familielid om ook eens naar dezelfde bestemming te gaan.

Na het uitvoeren van de pilot is het belangrijk om te reflecteren. Vooral bij een oranje advies is het belangrijk om duidelijk te zijn over de voorwaarden. Wat moeten we waarborgen? Hoe controleren we dat? Hebben de gestelde voorwaarden het gewenste effect? Zouden we andere gemeenten deze reis ook aanraden? Het is waardevol om na te denken over een standaardmethode voor het vaststellen en controleren van voorwaarden bij het gebruik van Copilot.

Bibliografie

Actor and Network Analysis. (z.d.). *TU Delft OCW*. Geraadpleegd 9 december 2025, van

<https://ocw.tudelft.nl/course-lectures/actor-and-network-analysis/>

Andersson, H., & Hsieh, N. (2025). Incommensurable Values. In E. N. Zalta & U.

Nodelman (Red.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2025).

Metaphysics Research Lab, Stanford University.

<https://plato.stanford.edu/archives/fall2025/entries/value-incommensurable/>

Dorrestijn, S. (z.d.). *Ethical Readiness Check*. Geraadpleegd 9 december 2025, van

<https://productimpacttool.org/nl/ethical-readiness-check-nl/>

Dorrestijn, S., Bonvanie, A., Pijls, R., Heerink, M., van de Pas, J., Siebrand, E., Willems,

A., Bernasco, B., Schulze Greiving, V., & Hiemstra, L. (2024). *Ethiek &*

Technologie, maar dan praktisch. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12683806>

Edu-larp – CTA Toolbox. (z.d.). Geraadpleegd 10 december 2025, van [https://www.cta-](https://www.cta-toolbox.nl/tool/edularp/)

[toolbox.nl/tool/edularp/](https://www.cta-toolbox.nl/tool/edularp/)

Ellul, J. (with Cérézuelle, D.). (2018). *The technological system* (J. Neugroschel, Vert.).

Wipf and Stock Publishers.

Latour, B. (2005). *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*.

Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780199256044.001.0001>

Rawls, J. (1999). *A Theory of Justice: Revised Edition*. Harvard University Press.

<https://doi.org/10.2307/j.ctvkjb25m>

Sluier van onwetendheid. (z.d.). *Filosofie Magazine*. Geraadpleegd 10 december 2025,

van <https://www.filosofie.nl/lexicon/sluier-van-onwetendheid/>

Copilot in de gemeente Losser het ethisch kader

Gemeente Losser

- Waar willen we heen?
- Wie gaan er mee?
- Hoe willen we reizen?

- Goede reis

- Willen we deze reis aanbevelen?

